

A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője

Sem a biztonság és a biztonságrzet, sem a bűnözés és annak a szorongásban megnyilvánuló visszatükröződése között nincs szoros kapcsolat. A biztonság lényegéhez tartozik, hogy a belátható jövő részint kiszámítható, részint a kilátások kedvezőek. Ma sok a bizonytalanság. Nem tudjuk, hogy miként alakul a szabadság–biztonság egyensúlyának jövője. Arról sincsenek információink, hogy a bűnözés elleni, a közbiztonságot és a biztonságérzetet javítani hivatott technikai eszköztár a következő időszakban mivel rukkol elő. Végül kiszámíthatatlan a jogi háttér alakulása is. Amit biztosan tudunk: a bűnözés alakulását alapvetően az határozza meg, hogy az ebből a szempontból (is) legaktívabb korcsoportok (10–30 év) élethelyzete és életesélye miképp alakul. Ha a gazdaságban bekövetkező változások valóban hatással vannak a bűnözés alakulására, akkor – továbbra is – a legmegbízhatóbb „kitekintő” eszköz az a késés, amivel Magyarország Nyugat-Európa élen járó országait követi. Ez pedig mintegy 20-25 év.

Bevezető

A társadalomtudományok művelőinek többsége előbb-utóbb kikerülhetetlenül szembe találja magát azzal az elvárással, hogy a múlt tapasztalatait általánosítva véleményt alkosson az általa vizsgált jelenségek jövőben várható alakulásáról. Többet szeretnénk tudni, hogy sikeresebben tervezhessünk. Ez egyaránt vonatkozik a társadalom által hasznosnak és a károsnak vélt jelenségekre. A továbbiakban ez utóbbi körben próbálunk meg – a múlt tapasztalataira támaszkodva – a jövőbe látni.

Tudott tény, hogy a bűnözés alakulásával foglalkozó, a jelenlegihez hasonló kezdeményezések, több-kevesebb sikerrel, a múltban is folytak.¹ A közbiztonság és a bűnözés várható alakulásának becslési kísérlete nem választható el az előbbiektől, azonban jellegében azoktól alap-

¹ Diczig, Korinek, Déri 1980-as, Pusztai 1990-es évek során tett prognózisai sorolhatók elsősorban ebbe a körbe.

vetően eltérő. E dolgozat talán ezért sem törekedhet másra, mint azoknak a múltbeli tényezőknek, ezek összefüggéseinek a csokorba gyűjtésére, amelyek a – nagyon bizonytalan – jövő főbb vonásait sejtetni engedik.

Mielőtt a főbb sarokpontok felvázolására sort kerítenénk, megállapodásszerűen el kell fogadnunk néhány alapfogalmat.² Ezek a következők:

- *Mi a biztonság?* Területek szerint nagyban eltérő. Mint legfontosabb biztonsági egységeket, megkülönböztetjük a politikai, a bel-, a közigazgatási, a magán- és a vállalkozásbiztonságot. Számunkra a legfontosabb ezúttal a *közigazgatási biztonság*, ahol a *fenyegetés tárgya* az ország közrendje és közbiztonsága, továbbá az élet- és vagyonbiztonság; a *fenyegetés forrása* az országon belül jelentkező jogsértő emberi magatartások; az *elhárítás módja* a rendészeti igazgatás, a bűnüldözés és igazságszolgáltatás, bűnmegelőzés.
- *Mi a közbiztonság?* A közbiztonság első megközelítésben a *fenyegető veszélyek elhárítására képes állapotot* jelent egy meghatározott területen élő népesség számára. A veszély nagysága az előfordult jogsértések számával és súlyával mérhető. A veszély akkor csökken, ha időről időre kevesebb a jogsértés, és azok tárgyi súlya is csekélyebb. A közbiztonság másodsor *egyensúlyi állapot*, amelyben a bűnözés kihívásaival szemben jelentős veszélyelhárító képességek állíthatók szembe. A közbiztonság harmadszor *a társadalom nem anyagi jellegű infrastruktúrájának része, amely arra szolgál, hogy az egyes emberek és közösségeik legyenek képesek értékt teremő céljaik megvalósítására*. A közbiztonság mint infrastruktúra jelentős anyagi és szellemi beruházásokat igényel. A közbiztonság állapotának egyik fontos jelzőrendszere a *lakossági közérzet*.
- *Mi a bűnözés?* Időben és térben változó fogalom, ami alapvetően két forrásból táplálkozik. Egyrészt abból a kulturális hagyományból, amely egy adott közösség sajátja, másfelől a mindenkori hatalom – elsősor-

2 Ezúttal nem kívánunk sem helyet adni a nagyszámú definíció ismertetésének, sem vitát nyitni ezek felett, netán állást foglalni egyik mellett vagy a másik ellen. Az általunk adott meghatározások csupán behatárolni kívánják a vizsgált problématerületet, s ezért is erőteljes leegyszerűsítéseket tartalmaznak. A definíciók megalkotásakor igénybe vettem az OKRI kutatógárdája által az Országos Bűnmegelőzési Programba (1997) fogalmazott gondolatait, továbbá Finszter Géza ez irányú munkásságának részben csak kézirat formában fellelhető gondolatait.

ban rövid távú érdekeit szolgáló – azon deklaratív igényéből, hogy egy jól elkülöníthető kisebbséggel szemben kinyilvánítsa bizonyos tetteinek elítélendőségét. Rosszallásának deklarálását többnyire a többség érdekeire hivatkozva szokta megtenni. A *bűncselekmény* tehát az a *tevékenység vagy mulasztás, amit a mindenkori uralkodó elit annak deklarál.* A bűncselekmény elkövetése az előbbiek értelmében együtt jár a (köz)biztonság valamilyen szintű megrendülésével, azaz hiányával.

– *Mi a bűnmegelőzés?* A bűnözés és a bűnözéstől való félelem elleni állami és nem állami beavatkozások összessége. Bővebben: *a bűnmegelőzés a bűnözés társadalmi és egyéni okainak, valamint a bűnelkövetés feltételeinek befolyásolására alkalmas stratégiák és eszközök rendszere.* Csökkenti a bűnelkövetés veszélyét, mérsékli a bűnelkövetés egyénekre, azok közösségeire és általában a társadalomra gyakorolt káros következményeit, javítja az állampolgárok közbiztonsági közérzetét, elősegíti a gazdaság biztonságosabb működését. Egyaránt erősíti a közbiztonságot és a jogbiztonságot. Ennek megfelelően a bűnmegelőzés eredményességéről alkotott képet a bűnözéssel kapcsolatos lakossági szorongás helyzetében bekövetkezett változás megismerése teszi teljessé. A bűnmegelőzés a környezet közvetlen megváltoztatását, és/vagy a személyek, illetve azok viselkedésformáinak közvetlen vagy közvetett befolyásolását kívánja elérni.

A jelen – és amit tudunk róla

A kriminológia az elmúlt évszázadban számos, a bűnözésre, a bűnelkövetésre hatást gyakorló tény, összefüggést tárt fel. Ezek jelentős része a konkrét bűncselekményekkel, azok szereplőivel egyáltalán nincs, vagy csak áttételesen van kapcsolatban. Hasonló a helyzet a bűnmegelőzéssel is. Ezek az ismeretek is folyamatosan gyűltek, és álltak össze olyan rendszerré, amelynek ismeretében ma már nyilvánvaló, hogy sem a bűn elkövetése, sem annak megelőzése nem „magánügy”. Ellenkezőleg: mindkettő csak az állam és a társadalom együttműködése esetében lehet „eredményes”.

Ma már arra is vannak tényadataink, hogy sem a biztonság, mint objektív jelenség és a biztonságérzet, mint ennek szubjektív visszatükröződése, sem a bűnözés, mint objektív tény és annak a szorongásban megnyilvánuló visszatükröződése között nincs szoros kapcsolat. A számokkal többé-kevésbé jól alátámasztható tények és azok megélése (visszatükröződése) olykor jelentősen eltér egymástól.

A biztonság fogalma, tartalma, terjedelme

Az emberi gondolkodás egyik legérdekesebb ellentéte, hogy amíg egyrésztől nagyon fontos értéknek tekinti a biztonságot, addig másrésztől gyakran kinyilvánítja, hogy életeleme a biztonság határainak próbálgatása, amit a továbbiakban a *kockázatvállalás* kifejezésben fogunk rögzíteni. Az ember ősidők óta egyrészt kíváncsian kémleli az ismeretlent, másfelől borzong az esetleg felfedezésre kerülő kedvezőtlen ismeretektől. A kockázatvállalás pedig ugyancsak a ködös múltba vesző évezredekől fogva – bár számos ok miatt nagyon különböző mértékben, de – lételeme az emberiségnek. A kockázatot nem vállaló ember évezredekkel ezelőtt képtelen lett volna megvívni harcát a természet erőivel szemben.

Napjaink valóságának ugyancsak szerves része a kockázatvállalás. Számos döntést kell hoznunk, amelyeknek kimenetele nem egyértelmű. A végállomás egyaránt lehet a biztonság vagy a veszély. A különféle döntésszabályozók általában a biztonság felé orientálnak, s arra ösztönöznek, hogy az ember kerülje el a veszélyes helyzeteket. Ezeknek a veszélyforrásoknak egyik része ismert, a másik része azonban sem térben, sem időben pontosan meg nem határozható. Az ismert veszélytől – mivel annak hatásmechanizmusa és következménye kiszámítható – az ember fél. Ez a *félelem* lehet akár absztrakt, akár konkrét. Mindkettő ellen többé-kevésbé megfelelő védelem lehetséges. Amennyiben ezek feltételei megteremtődnek: az ember biztonságérzete nem sérül. Ettől különböznek azok a többé-kevésbé ismeretlen veszélyforrások, amelyek hatásmechanizmusai az egyén számára nem, vagy nem eléggé ismertek. Ezek a pontosan körül nem határozható vagy teljesen ismeretlen ismérvű veszélyforrások a tehetetlenség érzését keltik az

emberben, ezért szorong tőlük. A szorongás forrása lehet a közbiztonság rendszerén belül, de azon kívül is. A szorongó ember nem tudja, mikor, hol éri támadás, s ha ilyennel találkozik, mit tegyen (van-e egyáltalán lehetősége védekezni a támadás ellen). Miközben fogalma sincs sem a tényleges bűnözés alakulásáról, sem arról, mekkora az esélye arra, hogy egy bűncselekmény áldozata legyen, a közben rácsokkal körülvett szobájában ülve retteg, és várja, mikor tesz látogatást nála is a betörő. A média vagy a szomszédasszony riogatása (nem arról, ami vele történt, nem is arról, amit maga látott, hanem arról, amit valahol valakitől hallott, vagy amit megírt az újság) megteszi áldásos hatását.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy miközben a ma embere életveszélyes mutatókat végez a közúti forgalomban, élete munkájának gyümölcsét teszi kockára a tőzsdén, addig otthon, a kényelmes karosszékben várja, hogy a televízió aktuális hőse miként vállal kockázatot helyette (gyakorlatilag mindegy, hogy a bűnöző vagy a bűnüldöző szerepében). A fiatal korosztály pedig a számítógépes játékokon próbálja meg, hány életet lehet ügyesség és szerencse révén megnyerni vagy elveszíteni, vagy milyen áron lehet a szerencsejátékokon nyerni vagy veszíteni. Más szavakkal: a ma embere, éppúgy, mint évezredekkel ezelőtti ősei, szeret kockázatot vállalni. Szereti nézni, miként küzd valóságos vagy képernyőre varázsolt elektronikus mása az ellenféllel. Kedvét leli abban, hogy kihívja maga ellen a sorsot, és megpróbálja bebizonyítani: ő az erősebb. Csak azt nem kedveli, ha a veszély váratlanul támad rá, felkészületlenül éri. De arra már kész – s ezt a közlekedésben kiválóan bizonyítja –, hogy felkészüljön a lehetséges támadásokra, előre megismerje azok lehetséges formáit csakúgy, mint a hatásos ellenszereket.

A biztonság lényegéhez tartozik, hogy egyfelől a belátható jövő kiszámítható, másrészt a kilátások kedvezőek. A biztonságnak különböző dimenzióit szokás megkülönböztetni. Ezek önmagukban is, másokkal együttesen is kényes egyensúlyi helyzetet alkotnak. A biztonság ellentmondásos, nem korlátlan, és mindig valamilyen árat kell fizetni érte.

Legáltalánosabb értelemben szoktunk említést tenni a **biztonság és a szabadság** viszonyáról.³ Demokratikus rendszerekben az alkotmá-

³ Erre lásd G.-J. Glaeßner: Sicherheit und Freiheit. Das Parlament mit Beiträgen aus Politik und Zeitgeschichte, 2002

nyos jogállamiság egyik kényes területe annak eldöntése, hogy a biztonság meddig növelhető az alapvető szabadságjogok oly mértékű sérülése nélkül, hogy a civil szféra autonómiáját sem az állam, sem más szervezet nem károsítja visszafordíthatatlanul. A posztdiktatórikus országokban – ha a társadalom önvédelmi reflexei egészségesen működnek – a civil szféra reprezentánsai ezt a határvonalat különösen éberrel vigyázzák.

Nem kisebb ellentét feszül – s ez már közelebb van témakörünkhöz – a **szociális biztonság és az egyéni jólét növelése** között.⁴ A gazdasági életben bekövetkező fordulatok, erőteljesebb mozgások a társadalom valamennyi rétegét érintik, de nem egyforma mértékben. A konjunktúra és a dekonjunktúra jelentős befolyást gyakorol a munkanélküliség alakulására, ideértve annak mennyiségét és minőségét. Ma úgy tűnik, hogy a világ gazdaságilag fejlettebb része feltartóztathatatlannal halad a kétosztályos társadalom felé. Bár ennek következményei kiszámíthatatlanok, azonban a múlt tapasztalatai arra figyelmeztetnek, hogy a társadalom végletes polarizálódása eddig nem ismert feszültségforrások kitörését valószínűsíti. Ez a változás főként a bűnözés tartaléksapatát képező **fiatalok** életminőségét befolyásolja döntően. Az úgynevezett harmadik világból szerezhető ismeretek már sejtetni engedik: hova vezet, ha a legaktívabb korcsoportok előtt, tömeges méretekben, a képzési lehetőségek, a képességeiknek megfelelő munkahelyek és az itt szerezhető sikerélmények helyett tétlenség, teljesítménylehetőségek és kihívások nélküli élet perspektívája áll.

További kérdés, hogy a társadalmi-politikai változások a **civil társadalom vagy a polgártársadalom** alapjait teremtik-e meg.⁵ Valamely ország vagy régió intézményrendszere alkalmas-e arra, hogy valamennyi jó szándékú emberrel kapcsolatot teremtsen és tartson fenn, vagy csak

4 Bővebben lásd: H. W. Opaschowski: Soziale Sicherheit statt Wohlstandsteigerung. Die wichtigste politische Aufgabe der Zukunft. In: H. W. Opaschowski: Deutschland 2010 – Wie wir morgen arbeiten und leben. B-A-T Freizeit-Forschungsinstitut GmbH, Hamburg, 2000

5 Ezúttal az utóbbi években meghonosodott fogalmak közötti ellentétet tudatosan konfrontáltatjuk. Civil társadalmon mindenkit (az állam polgárait, az állampolgárokat), a polgártársadalmon a magát konzervatívnak nevező elit által az ő ideológiai beállítódásával harmonizáló emberek halmazát értjük.

a „kiválasztottak” számára nyújt perspektívát? Szociális biztonsága mindenre kiterjed-e, vagy csak azokat érinti, akik „már vitték valamire”?

A társadalom zavartalan működésének, különösen a gyorsan változó körülmények közepette a jó és a rossz döntés közötti választásnak egyik fontos determinánsa a kulturálisan beágyazott – sokszor **informális – értékek és normák** működése. Talán felesleges hangsúlyozni: a jogszabályokba öntött, szankciókkal is rendelkező normák az életviszonyokat többnyire késve és korántsem teljes körűen képesek szabályozni. Nem ismerjük, hogy „nehéz viszonyok idején” hogyan működik a már nem és a még nem érvényes normák rendszere. Azt azonban tudjuk: a társadalom túlélőképessége nagymértékben függ attól, hogy milyen válaszokat ad az éppen szabályozatlan területeken jelentkező kihívásokra. A biztonság ténye és annak megélése szempontjából ezek a tényezők fontos szerepet játszanak. Nem véletlen, hogy a társadalom egésze vagy annak kisebb-nagyobb része – függetlenül attól, hogy helyzete egy kedvezőtlen változás után környezetéhez képest milyen állapotot mutat – *akkor érzi magát rosszul, amikor a romlást már érzékeli, a választ azonban még nem találja meg az új kihívásra*. Magyarországi vizsgálatok ezt jól bizonyítják. Bár a közbiztonság számokban is kifejezhető mutatói a legrosszabb években is jobbak voltak, mint Európa számos országában, a közérzet mégis sokkal kedvezőtlenebb helyzetet jelzett – és jelez ma is. Ugyanez érvényes az ország vagy a város egy-egy kisebb területére is. Ha Budapest valamelyik – egyébként továbbra is egyik legbiztonságosabb – kerületében a biztonsági szint romlik, a közérzet rosszabb lesz, mint ott, ahol a helyzet már hosszú ideje, stabilan és nagyságrendekkel rosszabb az előbbinél. Ugyanakkor a javulásra is a bűnügyileg kevésbé leterhelt földrajzi egység reagál kedvezőbben.⁶

Amikor bűnözésről beszélünk, a jelenséggel érintett egy vagy több szereplő részéről mindig a biztonság súlyos hiányának érzékelését deklaráljuk. Ezért a bűnözés önmagában, annak szubjektív megélése

⁶ Ezt az összefüggést a BM és a Fővárosi Önkormányzat megbízásából a Budapest IX. és XXII. kerületében lefolytatott vizsgálatok egyértelműen mutatták. A helyzet stabilitását jelzi, hogy a néhány évvel később nemzetközi keretek között (InSec) végzett kutatás eredményei sem tértek el a korábbiaktól.

nélkül, üres fogalom. Az állam, annak polgárai, az érdekek artikulálására képes csoportok véleménye alapján válik valamely tett bűnössé, büntetendővé és büntethetővé. A **biztonság iránti igény** növekedése vagy csökkenése nyilvánul meg a jogalkotásban és a jogalkalmazásban.⁷ Ez – ellenkező irányból megközelítve – a bűnözéstől való félelem és szorongás növekedésében, illetve csökkenésében nyilvánul meg. A biztonság iránti igény mint szükséglet – méreteit, irányultságát tekintve – többnyire csak részben esik egybe a társadalom fennmaradásához, illetve fejlődéséhez elengedhetetlenül fontos szükségletekkel. A szubjektív szükségletek köre, az emóciók által nem lebecsülhetően irányított hamis tudat befolyásoló hatása eredményeként, jelentősen eltávolodhat a külső szemlélő által észlelt prioritásoktól.

Ez a megállapítás azonban nem jelenti egyúttal azt, mintha meg akarnánk vonni az egyéntől a hivatalostól eltérő véleménynyilvánítás jogát. Az imént említett „külső szemlélő” ugyanis szintén nem homogén – s még ha az volna, akkor sem biztos, hogy ő volna az igazság birtokában. Elég arra utalni, hogy az egyaránt külső szemlélőnek definiálható szakemberek (néha csak azok egyik-másik csoportja) és a politikusok olykor azonos, máskor pedig homlokegyenest eltérő nézeteket vallanak. S akkor még nem is szóltunk a média befolyásoló hatásáról. A történelem tanúsága egyre biztosan figyelmeztet: utólag gyakran kiderül, hogy nem annak volt igaza, aki a lehangosabban tudta közhírré tenni a véleményét.

Mindebből az is következik, hogy mit sem ér az a biztonsági – esetünkben: közbiztonsági – stratégia, amelyik nem képes a védelem hatékonyságát a lakosság széles rétegével elfogadtatni (elhitetni). Hasonlóképp legfeljebb csak korlátozott mértékben nevezhető hatékonyak az a bűnmegelőzés, amelyre a lakosság nem „vevő”, mert nem érti, hatását nem érzi, azaz nem hisz benne.

⁷ Ez jól nyomon követhető a különféle kriminalizációs törekvésekben, amivel a mindenkori hatalom demonstrálja: a maga részéről mindent megtesz a bűnözés csökkentését igénylő lakossági igény kielégítéséért. Irk F.: Társadalom – állam – gazdaság – büntetőjog. A társadalom átalakulása és a büntetőjog szimbolikus szerepének változása. In: Irk F. (szerk.): A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. OKKrl, 1997, 90–106. o.

A hatás természetesen olykor csak hosszabb időn keresztül érvényesül. Ezért fontos az egyes intézkedések **hatékonyságelemzése**. Időtálló prognózis csak önjavító rendszer keretében képzelhető el. Ez pedig akkor működhet kielégítően, ha a beavatkozások rendszerelemzése folyamatosan megvalósul, s így idejében megtörténhet a korábban helyesnek tartott – ám később csődöt mondott – intézkedések korekciója.

A jelen – és amit nem tudunk róla

Bár a devianciák különféle formáival – így bűnözéssel is – a világ szakemberei régóta foglalkoznak, az oksági mechanizmus megismerése még várat magára. Az egyetemi tankönyvekben különféle teóriák tömege szerepel. Ezek közös jellemzője, hogy – olykor csak egy-egy társadalmi-gazdasági fejlettségi fokon lévő társadalom vagy államalakulat szempontjából – egy vagy több súlyponti tényezőt emel ki mint legfőbb determinánst. Ez nem is lehet másként, hiszen a folytonosan változó társadalom újabb és újabb (olykor ismét feltalált) nézőpontok prioritását sugallja. A felismerések hangsúlyozása attól is függ, hogy a társadalom számára mely szempontok fontosabbak másoknál. Egyik társadalomirányítási formációba inkább beleillik a biztonságot veszélyeztető személyek hangsúlyozása, a bűnelkövetők üldözése és szigorú felelősségre vonása. A másik nézőpont előtérbe helyezi a reparációt, a megsértett jogok helyreállítását. Van olyan szemlélet is, amelyik elsősorban a veszélyhelyzetek elkerülésére helyezi a hangsúlyt. Egyes politikusok (és a szolgálatukba álló szakemberek) a rövid távon jelentkező eredményeket favorizálják, míg mások kiemelt hangsúllyal foglalkoznak az intézkedések (vagy azok elmaradásának) középtávon jelentkező előnyeivel és hátrányaival. Ráadásul ezek a súlypontok olykor teljesen váratlanul és kiszámíthatatlanul megváltoznak.

Azt mondhatjuk, hogy bár számot vethetünk az egyes jelenségekre hatást gyakorló tényezők hatásmechanizmusával, azonban tudnunk kell azt is, hogy vannak olyan, az egész rendszer működését befolyá-

soló tényezők, amelyekről, vagy amelyek hatásáról majd csak a jövőben lesz (ha lesz) információnk. Az ismert és a (ma még) ismeretlen tényezők egymást és a vizsgált jelenséget befolyásoló hatása, szerepe bizonytalan. Ugyancsak gyakran fordul elő, hogy a dinamikus rendszer elemeiben bekövetkező változásoknak az egész rendszer működésére gyakorolt hatása kiszámíthatatlan. Ezeket a jelenben is ható tényezőket tehát az ismerethiányok sorába kell elhelyeznünk.

Ezek között első helyen kell említenünk annak tudomásulvételét, hogy valójában csak becsléseink vannak arról: nagyságrendjében és összetételében milyen is a bűnözés. Könyvtári szakirodalom foglalkozik a latens bűnözéssel, ezért e helyütt csak néhány, a jövő szempontjából is fontos szempontra irányítjuk a figyelmet. A bűnüldözés és a bűnmegelőzés aspektusából elsődleges fontosságú, hogy a bűnesetek többségét felderítik-e, s elkövetőiket leleplezik-e.⁸ Ezzel összefüggésben kell szólni a bűnözés társadalmi kontrollmechanizmusáról, ahová tartoznak a törvények, a feljelentési hajlam, a bűnfelderítés, a bűnüldözés sikeressége, az igazságszolgáltatás gyakorlata.⁹

A jövő megismerésének korlátai

Ebben a részben inkább azokról a tényezőkről érdemes szólni, amelyek hátráltatják a megbízható prognózist, és nem azokról, amelyek elősegítik azt. Ezzel kapcsolatban érdemes visszautalni egy tényre, és felhívni a figyelmet egy másik, alapvető prognóziskészítési szempontra, amelyik azonban éppen esetünkben nem független az előbbitől.

Említettük, hogy a rendszerváltás előtti prognóziskészítők erőfeszítései csak többé-kevésbé vezettek sikerre. Az 1990-es évek közepi tényleges bűnügyi leterheltséget senkinek nem sikerült – akárcsak nagyságrendileg is – eltalálni. Ez a fiaskónak semmiképp nem nevezhető eredmény több tényezőre vezethető vissza. Az egyes prognóziskészí-

8 Cséka E.: Néhány gondolat a hazai bűnüldözésről. In: Irk F. (szerk.): Uo. 11–21. o.

9 Vö: Király T.: A bűnözés jövője, a büntetőeljárás rendszere. In: Irk F. (szerk.): Uo. 22–31. o.

tők eredményei közötti eltérés a megismerés módszereiben fellelhető különbségekre vezethető vissza. Nem közömbös, hogy milyen, elméleti és gyakorlati szempontból mennyire megbízható forrásanyagra támaszkodva, mely törvényszerűségek elsőbbségét elfogadva jutottak saját következtetéseihez. Az a tény azonban, hogy mindegyikük nagyságrendileg „fogott mellé”, már más okra vezethető vissza. A prognózisok egyik legfontosabb szempontja, hogy azonos vagy – kellő megalapozottsággal – előre jelezhetően változó peremfeltételek mentén készül a becslés. Ilyeneként szokás kezelni például a bűnügyi statisztikában nagy súllyal jelentkező bűncselekmények fogalmi azonosságát. (Ezt „sértette meg” például a vagyoni elleni bűncselekmények értékhatárának néhány évvel ezelőtti jelentős felemelése, ami azt a látszatot keltette, hogy egyik évről a másikra jelentősen csökkent a bűncselekmények száma.) Ennél fontosabb azonban az az 1990-es évek elején lezajlott társadalmi-gazdasági változás, amit rendszerváltásnak szoktunk hívni. Ez olyan peremfeltétel-változás, amelyre számítani nem lehetett, következésképp az alapvetően megváltozó társadalmi helyzet által determinált bűnözésalakulásra prognózis sem készíthető.

Jelenlegi körülményeink között szintén van számos olyan **bizonytalansági faktor**, amelynek hatása sem egyenként, sem rendszerében nem prognosztizálható. A legfontosabbak a következők.

Miként alakul a korábban már részletezett **szabadság–biztonság** egyensúlyának jövője? Ha a biztonság érdekében a szabadságjogok jelentős korlátozására kerül sor, ez önmagában növeli mind a biztonságot, mind a biztonságérzetet. Más megközelítésből: minél nagyobb lesz a szabadság feletti kontroll, annál valószínűbb, hogy csökkenni fog a bűnözés és az ettől való félelem is. Ma még nem tudjuk, hogy öt-tíz éven belül régióink állampolgárai mennyire hajlandók magukévá tenni a rendpárti politikai erők javaslatait.

Nincsenek sejtéseink sem, nemhogy tudományos megalapozottság igényével kezelhető információink arról, miként alakul a nemzetközi, elsősorban **multinacionális cégek** lokális gazdaságra – ezen belül elsősorban a foglalkoztatottságra – gyakorolt hatása. Segíteni, vagy éppen ellenkezőleg: hátráltatni fogja-e ez a mindent behálózó gazdasági erő a

régió, ezen belül Magyarország stabilitását? Ezzel kapcsolatban csak két ismeretre támaszkodhatunk. Az egyik a közvetlen tapasztalat, ami egyelőre ellentmondásos. E szerint az „új rend” segíti egy viszonylag szűk lakossági réteg felemelkedését, és hátráltatja az eleve hendikeppel startoló foglalkoztatási esélyeit. A másik jelenségre elsősorban nyugati elemzők hívják fel a figyelmet: a tőke nem szereti a zűrzavart, amiből következően feltétlen rendpárti. Azt is tudjuk azonban, hogy amennyiben ezt a nyugalmat nem sikerül az ország vezetése számára biztosítani, a térségbe be sem jön, vagy ha már ott van, a területről márról holnapra kivonul úgy – s erről már közvetlen benyomásaink is vannak –, hogy a munkanélküliségen, a kilátástalanságon és a kétségbeesésen kívül semmit nem hagy maga mögött. A tőkének ugyanis csak érdekei vannak, erkölce azonban nincs.

Arról sincsenek információink, hogy a bűnözés elleni, a közbiztonságot és a biztonságérzetet javítani hivatott **technikai eszköztár** a következő időszakban mivel rukkol elő. Általában: sejtéseink sincsenek arról, hogy vajon néhány év múlva gyerekeink chipkártyával léphetik-e majd át a játszóterek kapuit, vagy ezt az eszközt csak a „polgárgyerekek” védelmére vetik-e majd be. Nem sejtethetjük a jövőt abból a szempontból sem, hogy a civil társadalom megálljt parancsol-e – s ha igen, mikor – a közterületeket mind jobban behálózó videokamera-rendszereknek, mert még idejében rájön: a magáncégek, a privát biztonsági szolgáltatók még annyira sem megbízhatók az információk és adatok törvényszerű kezelését illetően, mint a hatalom képviselői. Rájönnek-e, és ha igen, mikor, hogy a bűnözők elriasztását szolgáló, preventív célú szlogen mögött a magánélet totális ellenőrzésének, az állampolgár teljes kiszolgáltatottságának rémképe is megbúvik? (Arról nem beszélve, hogy az igazi bűnöző soha nem teszi le a fegyvert, nem adja meg magát, legfeljebb a megváltozott körülményekhez alkalmazkodik, stílust vált, tanul, s ezzel átmenetileg lélegzetvételhez juttatja a másik felet. Ezért mihelyt rájött az autótolvaj arra, hogy a kocsri-asztórendszerét nehéz hatástalanítani, új módszerhez folyamodott. Ma már fegyverrel kényszeríti az úton közlekedőt járműve elhagyására.)

Nem tudjuk, hogy Közép-Kelet-Európában hogyan alakulnak az emberi személyes és a szomszédsági **kapcsolatok**. Mely erők lesznek erőseb-

bek: azok-e, amelyek a még nem is oly rég működő emberi kapcsolatok újraépítését segítik, vagy azok-e, amelyek a kontinens nyugati felén többé-kevésbé általánossá vált elidegenedés irányába húznak. Amennyiben az emberi kapcsolatok legalább érdekszinten működőképesek lesznek, illetve azok maradnak, a bűnözéstől való félelem csökkenhet, ezzel együtt lehetőség van – legalábbis a lakosságot leginkább irritáló cselekmények körében – a nyugati (és keleti) bűnözési leterheltség elkerülésére.

Végül kiszámíthatatlan a **jogi háttér** alakulása is. Ez egyaránt vonatkozik a jogalkotásra és a bűnüldözésre. Nem tudhatjuk, hogy a politika tartósan vesz-e, és ha igen, milyen fordulatot, aminek következményeként esetleg megváltoznak a kriminálpolitikai hangsúlyok. A kodifikációs változásnak – ezt már az eddigi tapasztalatok birtokában kijelenthetjük – legfeljebb a bűncselekmények számának alakulására lehet hatása, a közérzetet viszont nem befolyásolja. Akár a bűnüldözésben, akár a hatósági bűnmegelőzésben bekövetkező módosulások azonban – ha nem azonnal is, de – a lakosság közérzetére is hatással lehetnek.

Általában nagyfokú tanácstalansággal állunk szemben, amikor a **globalizáció** jövőre gyakorolt hatását kíséreljük meg előre becsülni. E sorok írójának már e jelenség eluralkodása előtt is erős fenntartásai voltak azzal kapcsolatban, hogy a büntetőjog alkalmas-e, és ha igen, milyen peremfeltételek mellett és mennyire a XX. századi technika vívmányai támasztotta új feltételek között szerepét ellátni. Már a balesetekkel kapcsolatos kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a műszaki fejlődés olykor megoldhatatlan feladatok elé állítja az embert. Óhatatlanul és akaratan kívül, a leggondosabb magatartás tanúsítása mellett is hibákat követ el, amelyeknek súlyos következményei lehetnek. Jelenleg ezek jelentős részéért büntetőjogi felelősséggel tartozik.

A helyzet a XX. század végén tovább módosult – nem a büntetőjog javára. Megjelentek azok a minden kétséget kizáróan szándékos, másoknak – gyakran a legszélesebb közösségeknek – kárt okozó cselekmények, amelyek társadalomra veszélyessége mögött gyakran eltörpülnek a súlyos börtönbüntetéssel fenyegetett, kodifikált vétkek. S mégis: alkotmányos jogállami eszközökkel ezek többségét nem lehet bizonyítani, gyakran annak ellenére sem, hogy a jog olyan alapvető el-

járszogi tradícióknak fordít háttat, mint a bizonyítási teher (és annak megfordítása). Épp ezért kialakul az a furcsa helyzet, hogy a legnagyobb károkozások szinte biztosan büntetlenül maradnak, különösen a vagyon elleni bűnök esetében. Ezzel előbb-utóbb az egész büntetőjogi rendszer értéke devalválódik, az állammal szemben támasztott védelmi igény teljesíthetősége pedig megkérdőjeleződik.

Ezeket a véteket csak az érdekek mentén lehetne kordában tartani, mert a büntetlenül maradás valószínűsége oly nagy a büntetés lehetőségével szemben, hogy az elkerülhetetlenség már szóba sem kerülhet.

Az előbbiekből is látható: bár a néhány évvel ezelőtt – helyesen – meglehetősen bizalommal fogadott, alapvetően a gazdasági élet változásaira alapozó Kondratyev-ciklus prognosztikai értéke¹⁰ is jelentős mértékben csökkent.¹¹ Már csak amiatt is, mert maguk a különböző gazdasági ciklusok is egyre kiszámíthatatlanabbul és rendszertelenebbül követik egymást. A fő probléma ezzel a megközelítéssel ugyanaz, mint bármely más társadalomtudományi előrejelzéssel: csak akkor érvényes, ha maga a ciklus az elméletileg várható módon alakul.¹² Erre pedig a jövőben egyre kisebb az esély.

Tudományos prognózis helyett

Az előzőekből kitűnően arra aligha vállalkozhatnánk, hogy a bűncselekmények számának alakulását megbecsülhessük. Arra azonban ennek ellenére kísérletet tehetünk, hogy a közbiztonság, illetve a bűnmegelő-

10 Pusztai L.: Gazdasági ciklus és bűnözés. In: Irk F. (szerk.): i. m. 63–82. o.

11 A legutolsó évek adatait figyelembe véve, úgy tűnik, nem vált be az a legmegbízhatóbbnak tekinthető jóslat sem, hogy a rablások és a betörések száma a fellendüléssel csökken, a hanyatlással pedig növekszik. (Uo. 70. és 73. o.) Mindazonáltal széles körben tartja magát az a feltevés, hogy a bűnözés jövőjét hosszú távon a gazdasági helyzet fogja befolyásolni, s a vagyon elleni bűnözés alakulása az össz-bűnözést is alapvetően befolyásolja. Király T.: i. m.

12 Ezt Pusztai is hangsúlyozza. I. m. 79. o. A jelenség lényegét ragadja meg Vavró, amikor azt írja: „A múlt és jelen adataiból kell következtetni a jövőre, amivel kapcsolatban csupán abban lehetünk biztosak, hogy nem olyan lesz, mint a múlt vagy a jelen. Vavró I.: A kriminálstatistika alapfogalmairól. Belügyi Szemle, 2002/4., 48–51. o.

zés jövőjével kapcsolatban véleményt nyilvánítsunk. Erre az ad alapot, hogy a közbiztonság csakúgy, mint a bűnözés alakulása, nem írható le csak számokkal. Az objektív oldalt kiegészíti a szubjektív: a biztonság-érzet, illetve a szorongás a bűnözéstől. Arra tehetünk kísérletet, hogy az ezen érzés szintjén lévő állapotok hatótényezőinek alakításáról fejtsük ki véleményünket.

A **bűnözés alakulását** alapvetően az határozza meg, hogy az ebből a szempontból (is) legaktívabb korcsoportok (10–30 év) élethelyzete és életesélye miképp alakul. Közülük is a 12–24 év közötti **fiatalok** detemínálják leginkább a bűnözés struktúráját és dinamikáját, csakúgy, mint a közbiztonságba vetett bizalmat és a bűnözéstől való szorongást.

A jövő generáció lehetőségeit alapvetően a gazdasági körülmények ismeretében lehetne valószínűsíteni. A gazdaság – globálisan, regionálisan és lokálisan egyaránt – azonban jelenleg áttekinthetetlen. Nem tudjuk még azt sem, hogy a magyar gazdaság stagnál-e, csökken vagy növekedik-e. Nincsenek megbízható információink arról, hogy a regisztrálthoz képest mekkora a nem regisztrált munkanélküliség, kik, mióta és miért tartoznak e csoportba, következésképp arról sem nyilatkozhatunk, hogy mekkora súlyt jelent ennek a nagyságrendileg és korösszetételében, képzettségében és ambícióiban egyaránt ismeretlen tömegnek az életkilátás(talanság)a, ide számítva az általuk nevelt következő generációhoz tartozókat is. E rétegnek az újra nem termelődése csak akkor valósulhat meg, ha perspektívát lát a legális szférában, ehhez pedig egyedül a felzárkóztatást elősegítő, az egyenlő életesélyeket megalapozó **oktatás** vezethet.

Jelenleg csak annyit tudunk, hogy ha a **munkanélküliség** akár ösztársadalmi, akár bizonyos társadalmi szinten akuttá válik, ez magával hozza egyrészt a megélhetési bűnözést, ami a lakosság közbiztonság-érzetének egyik legzavaróbb forrása, másfelől – az előbbitől el nem különíthetően – a szervezett bűnözés terjedését, valamint a legális társadalommal semmiféle kontaktust nem tartó második nyilvánosságot. Azt, akinek nincs mit vesztenie, nehéz bármiféle büntetéssel fenyegetni. Amennyiben az ehhez a lakossági réteghez tartozók száma átlép egy bizonyos határt, a közbiztonság kezelhetetlenné válik, a lakosság

(ha teheti) elköltözik, és a bűnözés gettósodik. Ezt a jövőképet nem teszi elviselhetőbbé az sem, hogy a bűnelkövetők és a sértettek gyakran ugyanabból a többszörösen hátrányosnak nevezhető rétegből kerülnek ki.

Egyelőre nem látható, hogy a lakossági **mobilitás** – ezen belül első helyen kezelve a migrációt – milyen jövő előtt áll. A Szovjetunió összeomlásának időszakában a szakemberek az utóállamokból ide érkezők millióiról festettek sötét képet. Ma már tudjuk, tévedtek. Újabban napjaink harmadik világbeli menekültjeivel fenyegetik egyesek Európa lakosait. Egyelőre csak azt látjuk, hogy részint az egykori gyarmattartókhoz érkeznek a korábbinál nagyobb számban hajdani alattvalóik, illetve Németország küzd gazdasági fellendülését egykor szolgáló kisebbségeinek leszármazottaival. Nem volna szerencsés, ha a kelletnél előbb terelődne el a figyelem a magyar kisebbség megoldatlan problémáiról és ennek a jövő közbiztonságára gyakorolt hatásáról.

Még nem ismerjük pontosan, hogy az európai **rendszerváltó országok lakosságának mekkora az alkalmazkodó képessége** – ideértve ennek sebességét is. Egyelőre csak annyit tudunk, hogy például a magyar lakosoknak és a kormányának két év alatt kellett akkora mértékű bűnözésemelkedéssel szembesülnie, mint a nyugati országoknak két évtized alatt. Egyelőre úgy tűnik, hogy a közbiztonság megrendülésére adott válaszok, ha részleteiben hagynak is kívánnivalót maguk után, összességükben adekvátak voltak, és „nem szabadult el a pokol”. Bár a közbiztonság a rendszerváltás előtti időszakhoz képest sokat romlott, ezzel együtt a lakosság biztonságérzete is, a helyzet továbbra is jobb, mint számos „mintaországban”. Ugyanakkor tény, hogy a lakosság ezt a helyzetet nem akarja tudomásul venni, mert egyszerűen nem érdeklik a külföldi példák. A tehetetlenség érzését azonban felváltották a tetek, aminek a közérzetben is meglesz – bár majd csak évek múlva – a hatása.

Az elmúlt több mint egy évtized cikcakkjait szemlélve azt sem könnyű felmérni, hogy az **állami aktivitás** milyen mértékű és irányultságú lesz. A közbiztonságot közvetve és közvetlenül befolyásoló tényezők közül melyeket helyez előtérbe, s melyeknek nem tulajdonít jelentőséget? Milyen viszonyban lesznek a kormányzati prioritások egyrészt a

helyzetet befolyásoló lehetőségekkel, másfelől a lakosság elvárásaival? Milyen hangsúlyhoz jutnak a tények és a róluk szóló hírek?

A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője szempontjából külön kell foglalkoznunk a **három „főszereplővel”**: az elkövetővel, a sértettel és a bűnalkalommal, amit nevezzünk szituációnak. Sok függ attól, hogy a bűnelkövetéssel érintett személyek körében kik, miért, milyen áron, illetve milyen körben vesznek részt. Minél szűkebb akár az elkövetői, akár a sértetti kör, annál nagyobb az esély a jelenség kézben tartására, terjedésének megakadályozására. Visszaeső elkövetők és ugyanilyen sértettek a kriminológia speciális érdeklődését váltják ki. Ők azok, akik többé-kevésbé „menthetetlenek”. Sokan született deviánsoknak tekintik őket, amire rájátszik a gyakori szerepcsere. Ennek a társadalom többségétől lényegében izolált körnek a megmentésére nem érdemes sok energiát mozgósítani. Az igazi veszélyeztetettek az eseti, ritkán feltűnő szereplők. Náluk jut jelentőséghez a szituáció (a bűnalkalom) is, aminek kedvezővé (kedvezőtlené) tétele vélhetően a további hasonló esetek megismétlődését képes megelőzni.

Evidenciaként kezelhető, hogy a bűnözés **területi eloszlása** a jövőben nem változik meg lényegesen. Minden jel arra utal, hogy továbbra is elsősorban városi – ezen belül: főként nagyvárosi – jelenségeként kezeljük. Ez annak ellenére így marad, hogy a lakónépesség olykor más benyomások hatására ott fél, ahol erre a legkisebb az oka, és ott érzi magát viszonylagos biztonságban, ahol a sértetté válási kockázat nagy.

A **bűnözéstől való szorongás** jövőbeli alakulása – ami megállapodás-szerűen része a bűnözés alakulásáról alkotott képnek – nagymértékben függ attól, hogy a hatóságok és a civil szervezetek miképp képesek kezelni ezt a jelenséget. A **közvélemény** a korábbinál jelentősebb szerephez jut. A bűnözés alakulásáról alkotott képből többé nem hagyható ki a legfőbb érintett: az, akit a bűnelkövető, a bűncselekmény megsért vagy veszélyeztet. A bűnözés alakulását többé már nem lehet csak számokkal jellemezni. Pontosabban nem lehet csak az ismertté vált bűncselekmények és bűnelkövetők számával leírni. E körbe tartoznak azok a felmérési eredmények is, amelyek a közvélemény értékítéletének meg-

testesítói, s amelyek többé-kevésbé eltérnek a mindeddig egyedül objektívaknak tartott mutatóktól.¹³

Ebből a szempontból is megfontolandó, hogy miként alakuljon a *strukturális (középtávú) és a szituatív prevenció viszonya*. A közérzetet – rövid távon – az utóbbiba fektetett erőfeszítések befolyásolják kedvezően, ezért vélhetően az eleve csak rövidlátásra berendezkedett és csupán négyéves ciklusokban gondolkodni képes politika az utóbbi részesíti előnyben. (Ezen kívül talán még marad valami energia a szervezett bűnözés látványos, közvélemény-riasztó formáinak kezelésére is.) Annál kétségesebb azonban, hogy sikerül-e a bűnmegelőzés közvetett eszközeinek – mint a szociális, az oktatási, a foglalkoztatási, az egészségügyi, a politikába tartozó – hatékony integrálása. Ez pedig hosszú távon jelentős hatással lesz a bűnözés alakulására.

Addig pedig csupán egyetlen, megbízhatónak tekinthető tendencia vázolható, méghozzá tapasztalati alapon. Ha a gazdaságban bekövetkező változások valóban hatással vannak a bűnözés alakulására, akkor – miként eddig is – a legmegbízhatóbb „kitekintő” eszköz az a *késés, amivel Magyarország Nyugat-Európa élen járó országait követi*. Ez pedig mintegy 20-25 év. Ezzel a „késéssel” érdemes kalkulálni a bűnözési prognózisoknál is, azzal a megszorítással, hogy a nagyságrendekben továbbra is jelentős „elmaradással” számolhatunk, azaz Magyarország a jövőben sem éri el a nyugat-európai bűnözési szintet. Ez azonban egyáltalán nem jelent egyet azzal, hogy a magyar lakosság kevésbé érzi magát veszélyeztetve, mint nyugat-európai társai. Az áldozattá válás elkerülhetőségébe vetett hit együtt kell hogy járjon a magasabb bűnügyi leterheltség megszokásával és a jelenleginél sikeresebb védekezési lehetőségek megismerésével egyaránt.

A bűnözés jövőjét éppen ezért nagymértékben befolyásolja a *proaktív prevenció* helyzetének alakulása. Komplex társadalmi-gazdasági folyamatok rendszerének megértésére, várható kihatásainak becslésére van szükség ahhoz, hogy a kedvezőtlen következmények elhárításának módjait idejében ki lehessen alakítani.

13 Erről lásd részletesebben Kó József több helyütt publikált gondolatait és felmérésismertetéseit. Így legutóbb például Kó J.: Hosszú távú idősorok vizsgálata vagy onelleni bűncselekmények esetében. *Belügyi Szemle*, 2002/4., 84–100. o.

IRODALOM

Cséka E.: Néhány gondolat a hazai bűnüldözésről. In: **Irk F. (szerk.):** A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. OKKri, 1997

Glaeßner, G.J.: Sicherheit und Freiheit. Das Parlament mit Beiträgen aus Politik und Zeitgeschichte, 2002

Irk F.: Társadalom – állam – gazdaság – büntetőjog. A társadalom átalakulása és a büntetőjog szimbolikus szerepének változása. In: **Irk F. (szerk.):** i. m.

Király T.: A bűnözés jövője, a büntetőeljárás rendszere. In: **Irk F. (szerk.):** i. m.

Kó J.: Hosszú távú idősorok vizsgálata vagyoni elleni bűncselekmények esetében. *Belügyi Szemle*, 2002/4.

Opaschowski, H. W.: Soziale Sicherheit statt Wohlstandsteigerung. Die wichtigste politische Aufgabe der Zukunft. In: Opaschowski, H. W.: Deutschland 2010 – Wie wir morgen arbeiten und leben. B-A-T Freizeit-Forschungsinstitut GmbH, Hamburg, 2000

Pusztai L.: Gazdasági ciklus és bűnözés. In: **Irk F. (szerk.):** i. m.

Vavró I.: A kriminálstatisztika alapfogalmairól. *Belügyi Szemle*, 2002/4.